

Зарубіжні авторські зібрання

фон
Захер-
Мазох

Леопольд

Добра новина
Єврейські історії

Харків
«Фоліо»
2022

ВСТУП

~ Ізраїль ~

Гете якось сказав: народи поділяються не на найкращі, а на найвитриваліші.

У цьому чудовому висловлюванні міститься вся історія ізраїльського народу, віддзеркалені всі його долі, добрі та погані. Так, це був найвитриваліший з усіх народів, що населяли земну кулю, і тому він зберігся та бачив славу, гучні діяння, велич століть, що спливали, наче тіні.

Він бачив, як розкішний Вавилон було стерто з лиця землі, і імперію фараонів та Рим, безліч народів проносилися повз нього — готи, вандали та гуни; Римська імперія Карла Великого перетворилася на руїни, духовна світова імперія папства, монархія Карла V, у якій «ніколи не заходило сонце», Голландія, Швеція, Польща — зійшли зі сцени, Іспанія зазнала сумних наслідків свого переслідування, трон Бурбонів було повалено, а новий Цезар знайшов свій кінець у крижаних пустелях Росії, проте Ізраїль усе ще існував. Він протистояв смерті, чумі, вогню та пройшов крізь зміни часів, відданий та терплячий, зі священними сувоями закону у своїх руках.

Жоден народ не був настільки часто поневолений завойовниками, втягнутий у рабство, розділений і розкиданий, ніхто так не переслідувався вогнем і мечем, не був

пригноблений, пограбований, скривджений і стільки не страждав, і цей народ живий і продовжує жити сьогодні, бадьорий, енергійний, як колись у благословенній долині Ханаана.

І все ж таки сьогодні проти того самого триває неабияке переслідування, боротьба, яка відбувається в усіх країнах Європи, загрожує насилу здобутим правам, освіті, власності євреїв і навіть їхньому існуванню.

Звідки в наш час, рівно через століття після великої революції, після проголошення прав людини, взялася ця ненависть, ця расова війна, ця релігійна параноя?

Хай навіть за релігійною та національною маскою криються потужні, егоїстичні та, переважно, економічні інтереси, все одно у цьому русі, поза сумнівом, проявляється пристрасть, яку неможливо пояснити подібними розсудливими мотивами.

Єврейський народ — найдавніший цивілізований народ Європи. Це основа. Інші народи, що мають таку саму давню культуру, залишилися без впливу на нас, наприклад, китайці чи індійці, або ж зникли з арени, як-от єгиптяни, греки, римляни. Але поміж нас є народ, який мав впорядковану зразкову державну конституцію, добрий, розумний та гуманний закон.

Цей народ мав релігію, піднесений культ, благородні звичаї, єдино правильну мораль і прекрасну літературу, тоді як наші предки ще жили в печерах чи будинках на палях і навіть вели напівтваринне існування в боротьбі з дикими звірами. І ця давня культура, ця чиста віра, ця добра мораль не стали минулим для того народу, з яким подальша доля та нова цивілізація розірвали всі зв'язки; вони не перетворилися на цікавий антикваріат, часто

лише з раритетністю, що чарує, як-от релігія інків, як старогерманський світ богів Едди або Перуна і Лади давніх слов'ян. Ні, потік розвитку цього народу безперервний, лише дедалі ширший і потужніший: крізь століття від Палестини, через розквіт грецької культури та Римської держави, через темне середньовіччя з його великими битвами правителів проти пап, через церковну революцію Лютера й переворот 1789 року аж до наших днів.

Народ Ізраїлю — не лише найдавніший цивілізований народ, а й сьогодні в Європі посеред освічених народів, які досягли високого рівня цивілізації, є найосвіченішим, таким, що сповідує найчистішу віру в Бога, найкращу мораль, найменш суворі звичаї та у всіх сферах людських знань має активну діяльність.

Давня культура не залишилася поза впливом на його фізичну природу. Протягом тисячоліть великих ідей, піднесених почуттів, благородних та добрих намірів, дотримуючись манер, цей народ подолав тваринні інстинкти, варварські атавізми значно більше, ніж будь-які інші народи, й перевершив усе людство у миролюбності, відразі до насильства та кровопролиття, моральності та любові до ближнього.

Це доведено європейською статистикою і немає жодних заперечень проти мови цифр. Ненависть інших народів до народу Ізраїлю є не що інше, як ненависть індіанців до мисливця, ненависть дикунів до цивілізованих людей.

Ніколи по-справжньому освічений розум, по-справжньому благородне серце, по-справжньому чистий характер не ненавидів і не переслідував євреїв; навпаки, освічені люди всіх часів і народів відстоювали та захищали їх. Ці обрані любили та люблять євреїв із різних причин.

По-перше, тому що в єврейському народі, як у жодному іншому, *виразне почуття родини*, яке є найважливішим підґрунтям здорового, морального, політичного та соціального розвитку.

У наші дні проти родини ведеться чимало заворушень із різних боків; у Німеччині соціалісти та поети Вільної сцени^{*}, у Франції комуністи та натуралістична школа, на Сході нігілісти пророкують їй кінець.

Усіх цих ворогів родинних цінностей охопила дивна омана, згідно з якою шлюб, родина є суто єврейсько-християнським інститутом та порушує закони природи.

Щодо стосунків між чоловіком і жінкою, природа знає лише єдину мету: продовження роду.

Видається так, наче щодо батьків байдуже, а діти — усе. Щоб продовжити рід, це спонукало батьків виховувати своїх дітей доти, доки вони не зможуть прогледувати себе.

Унаслідок ми бачимо у випадку з тваринами, що пара, за рідкісним винятком, залишається разом, допоки не виросте дитинча.

У початковому стані до людей застосовувався лише той самий закон природи.

Але оскільки жодній тварині не потрібно стільки часу для розвитку, як людині, яка — навіть у природному стані — не може сама роздобути їжі до десяти років, мало статися так, що поки перша дитина неквапом зростала, слідувала друга, а за ними третя і четверта, і тому бажан-

^{*} *Вільна Берлінська Сцена* (Freie Szene Berlin) — театральна група створена 1889 року у Берліні, яка для своїх учасників проводила закриті вистави, щоб обійти цензуру тодішньої Пруссії та знайомити глядача з сучасним («модерним», «реалістичним») театром. — *Прим. перекладача.*

ня виховувати дітей змусило батьків залишатися разом довіку.

Таким чином, шлюб, родина виникли не на підставі релігійних статутів чи політичних законів, а винятково внаслідок природного інстинкту та повністю відповідно до загальних законів природи.

Отже, хто виступає проти родини, той не лише проти релігії та моралі, а передусім проти природи, й ті народи, де чоловік та жінка уникають шлюбу та обов'язку виховувати дітей, грішать проти природи та перебувають на етапі занепаду та розпаду.

Що ізраїльський народ, як найдавніший цивілізований народ, найенергійнішим чином зберіг сенс шлюбу та родини, безшлюбність для них — рідкісний виняток, вони найбільше благословенні дітьми, ніж будь-який інший народ, у них кохання між подружжям, любов батьків до своїх дітей і дітей до своїх батьків настільки щира, що це доводить, що культура, яка їм належить, розвинула духовну перевагу не коштом фізичного, що вона замість того, щоб призвести до занепаду єврейської раси, підтримує її у квітучому стані, тому ця культура є здоровою та природною.

Другий елемент єврейської сутності, який охоплює їхні серця — це *співчуття*.

Шопенгауер, філософ песимізму, вбачає у співчутті найблагородніший, найкрасивіший квіт людства, подолання волі та егоїзму.

Ця чудова риса людської природи ніде не квітне так рясно, як у єврейському племені, жодний народ немає вищого морального закону — любові до ближнього, настільки щирого, як ізраїльський.

Коли єврейський законопроект обговорювався в англійській палаті лордів, член палати запитав архієпископа Кентерберійського, очільника англійської придворної церкви: «Чи правда, що євреї мають іншу мораль, ніж християни?»

Превелебний пастир відповів: «У євреїв така сама мораль, що й у нас, із тією різницею, що вони їй слідують, а ми ні».

Жоден народ не є настільки співчутливим і благодійним, як єврейський, він не запитує, чи нещасний вартий допомоги, він також не запитує, до якого народу чи віри той належать. Єврей вбачає у нещасному людину, брата і допомагає йому; він вдягає голого, годує голодного і дбає про хворого.

Єврей настільки щасливий, коли може допомогти, що єврейський жебрак не звик прохати, він вимагає і пишається власною бідністю, адже цим він дає змогу заможному чинити добрі справи, він підносить його на ще одну сходинку до царства небесного, адже благочестивість приводить туди певніше, ніж молитва та суворе дотримання ритуальних приписів.

Іще одна чеснота єврейського народу, яка також була перейнята із найдавніших поселень і перенесена у всі сфери — це *повага до духу та знань*.

Єврей, як на правду освічена людина, знання якої звільняють від спадщини темних часів і в якій вони змінили та вдосконалили всю її фізичну конституцію, зневажає війну та все, що із нею пов'язане. Боротьба з духовною зброєю подобається євреєві більше і це є справедливішим, адже хоч би яка частина людства була переможцем, усе людство завжди має перемогати, проте

людство страждає, тривожиться, незалежно від того, хто несе криваві лаври.

Із цією повагою до духу та знань нерозривно пов'язані любов до свободи та прогресу. Ця неймовірна єврейська риса покликала народ Ізраїлю виконувати особливу роль задля усього людства. Розкидані по всьому світу євреї залишилися єдиним народом, великою спільнотою, і тому вони стали ніби електричними проводами, якими нові ідеї та тенденції пробігали світом. Водночас у євреєві з далекої країни звикли бачити такого самого брата, який мешкає з ними по сусідству та спочатку несвідомо, а потім дедалі більше з благородним наміром євреї ставали носіями космополітизму.

Коли над іншими народами панували та обмежували їхні національні інтереси, єврей вільно дивився через прикордонні застави та почував себе насамперед як особистість. Його поле зору завжди було ширше, воно охоплювало весь освічений світ, навіть більше — людство, і коли інші ворогували, грабували, переслідували одне одного вогнем і мечем, єврей нагадував усім про ці вищі цілі та інтереси, які є спільними для всіх і дарують благословення всім, тим часом як меч наносить рани як переможцю, так і переможеному.

Справжня історія європейської цивілізації, що заснована на єдино правильних природничо-наукових засадах Томаса Бокля, ще не написана; якщо одного дня ми таку матимемо, це водночас буде славнозвісна історія єврейського народу.

Оскільки я вирішив представити євреїв із різних країн Європи у низці коротеньких оповідань, сама собою із цього склалася історія єврейського народу.

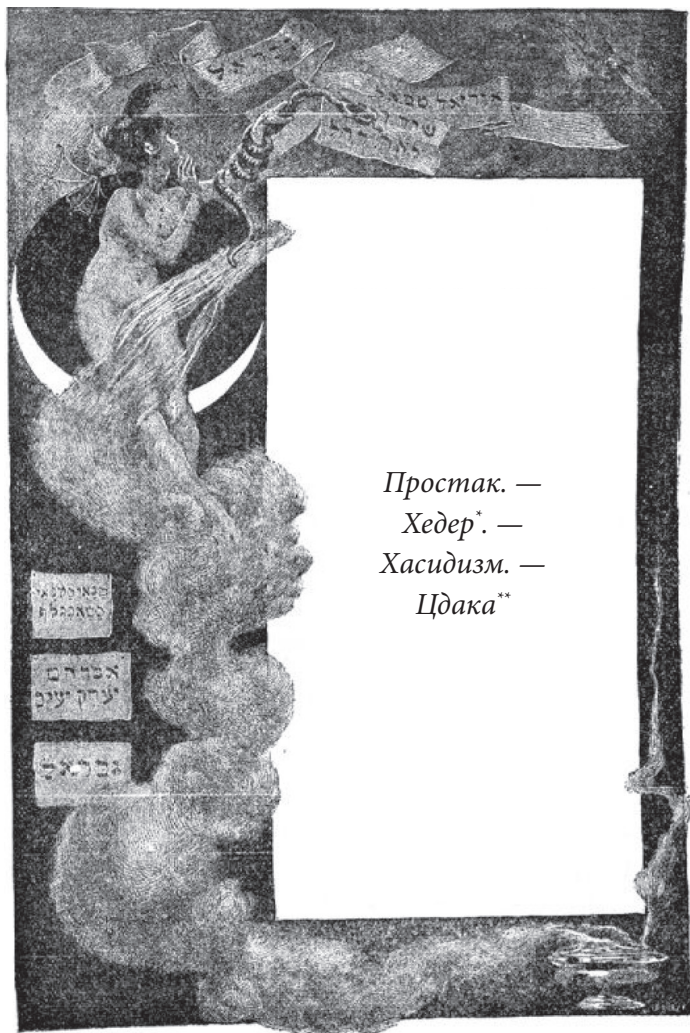
У східних країнах ми часто бачимо євреїв на етапі, який не надто відрізняється від того, що мали вони у середні віки, а подекуди навіть нагадує біблійні умови; все ще можна побачити владу забобонів, яка веде боротьбу з єврейською просвітою, і, повільно просуваючись на Захід, ми стежимо за розвитком юдаїзму протягом століть та виявляємо його в західних країнах на піку свободи та моральності, з рівними правами як у державі, так і у суспільстві, як наслідок, через виборені права, удвічі більшу ревність задля здійснення усіх національних та патріотичних обов'язків.

Водночас із культурною історією єврейського народу пронесуться повз звичаї, релігійні доктрини та думки, свята, що повторюються щорічно та тісно пов'язані з вірою та долею Ізраїлю. І так, картинка до картинки, можна завершити велике полотно, що є пам'яткою Ізраїлю, його боротьби та страждань, його визволення та піднесення.

Леопольд фон Захер-Мазох

ДОБРА НОВИНА

~ Галичина ~

* Хедер — початкова єврейська школа. — Прим. редактора.

** Цдака — релігійний обов'язок юдеїв здійснювати благодійні акти. Даючи цдаку людина стає посередником між Богом і нужденим. — Прим. перекладача.

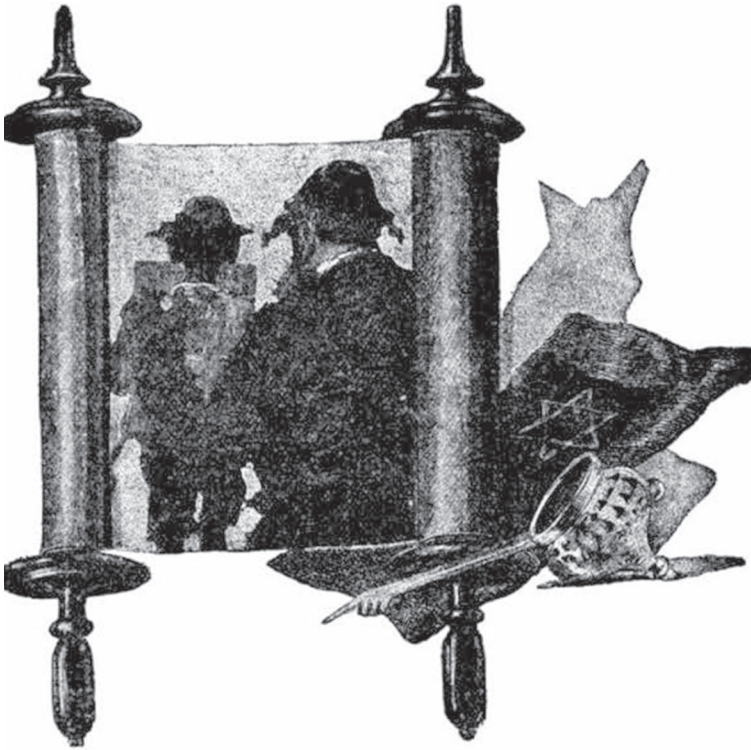
Герц Майзель вважався з-поміж хасидів, фанатиків, які правили Садгорою, простаком. Він не порушував Закону, а був простою людиною, яка не розуміє світу й тому постійно перебуває у тіні. Проте хасиди його турботливо оберігали, коли він з'явився на світ і поки стоптував дитяче взуття, та робили все, щоб він здобув щастя на землі та на небі.

Щойно Герц народився, цадик, ребе хасидів, мудрець та чудотворець, якому підкорялися небо та пекло, дав його батькові особливий пергамент. Його батько з неабияким завзяттям набивав цадикові люльку, тож мав право на такий амулет, який мав би захищати немовля протягом перших восьми днів життя.

Саме у цей період, за переказами, Ліліт, прегарна дияволиця, літала навколо їхнього будинку зі своєю свитою у чотириста вісімдесят злих духів. Сувій пергаменту з іменами трьох ангелів: Сеноя, Сансеноя та Семангелофа, прибитий до одвірка, мав оберігати маленького Герца від цього авангарду пекельного війська.

Але тепер інші демони з'являлися тисячами, мільйонами. Батько знову пішов до цадика і цього разу приніс із собою цілу купу невеликих папірців, ретельно загорнутих у червону хустину. На цих маленьких папірцях були імена праотців та праматерів, пророків та великих талмудистів і цадиків, та, найважливіше, уривки зі Святого Письма й Талмуду.

Тепер залишилося тільки правильно їх розмістити. Авраам, Ісаак та Якоб були розміщені праворуч від малюка, Сара, Ребека, Лія та Рахіль — ліворуч, пергаменти з іменами Мойсея та великого Бешта, основоположника хасидизму, були засунуті під подушку. А інші папірці

розмістилися в шибках, замкових шпаринах, димоході та тріщинах у стінах.

На одвірку з'явилися імена янголів Єгудіїла, Михаїла та Селафіїла, пророка Мойсея, та уривок із 55-го псалма: «Він визволив у світі душу мою від нападу на мене, бо у множині були вони біля мене».

Проте маленький Герц не захотів ставати кабалістичним генієм, адже він ледве навчився читати івритом. «Алеф» і «Бет» були для нього наче два демони, які піддавали його тортурам, він постійно їх плував, а меламед (учитель) намарно витрачав на нього все своє терпіння, коли нещасний сидів перед сидуром (молитовником). На-

марно він вказував йому знову і знову на ті самі літери дерев'яною указкою, намарно обіцяла хлопцю гарна карока ребезін (дружина вчителя) пиріг та фрукти. Кури, що бігали та кудяхкали у класі, щоразу відволікали його увагу від ієрогліфів, які він мав розшифрувати. Тож меламед сказав: «Слухай мене, Герце! Щойно ти опануєш “Алеф” і “Бет”, ангел зі стелі скине тобі грош^{*}».

Хлопчик зрозумів це, та замість того, щоб старанно вивчати книгу, тепер вдивлявся у стелю кімнати та із відкритим ротом очікував гроша. Тепер Меламед вдався до рішучішого методу: він поліз у велику коробку, що стояла на столі, дістав із неї щіпку тютюну і сунув її під ніс маленького Герца, після чого загнав його під стіл, де уже сиділи двоє інших покараних хлопчаків. Щоразу, коли знизу долидало відчайдушне чхання, меламед вигукував: «Будь здоровий!», і всі в хедері також слідом за ним вигукнули: «Будь здоровий!».

Проте Герц і далі нічого не розумів. Минуло багато часу, перш ніж він вивчив алфавіт, і якось меламед заявив, що в нього немає клепки й відіслав його геть зі школи.

Отже, Герц почав допомагати батькові у крамниці, цадик випустив його зі своїх могутніх рук, і хлопець став простаком.

Як справжній простак він побрався з жінкою без приданого, у них народилася дюжина дітей. Він усе своє життя боровся щосили з негараздами, докладаючи увесь свій комерційний хист, який лише мав.

Його не бентежило, що хасиди бачили в ньому хамо-ра (осла) і називали шлемілем (невдахою, нещасною лю-

* Грош — австрійська монета в 10 шилінгів. — Прим. перекладача.

диною), він не відчував себе винним за цілул гашем (переступ волі Божої чи закону), що він міг зробити, якщо диявол та злидні призначили йому рандеву?

Мешкав він зі своєю родиною у невеличкому будинку, стіни якого ззовні були підперті балками. Велика кімната була поділена крейдяною лінією, мов країни на мапі відділені кольоровими кордонами. Герц жив на одній половині із дружиною Юдкою, дорослою донькою Ріфке та іншими дітьми, а на другій половині відмітки мешкав кравець Самуель Петерсон зі своєю старою матір'ю, сином Гідеоном та швагром, талмудистом ребом Ісахаром.

Герц терпляче витримував усе: сварки через поділ кімнати із Самуелем, дим, який від печі наповнював кімнату, дощ, що час від часу просочувався крізь стелю, вбогу їжу, нестачу одягу. Лише одне йому боліло: те, що він не міг знайти чоловіка для своєї Ріфке, неабиякої красуні та розумниці, що вона ходила завжди самотня та «знехтувана».

Він би залюбки вдягнув її як принцесу або, щонайменше, як пані.

Але Ріфке не сумувала через це. Вона співала впродовж дня, адже не могла працювати без пісні, а працювала вона цілісінький день. Поки вона шила одяг із цупкого полотна, Гедеон сидів на столі через кордон зі схрещеними ногами, наче паша, і також шив, щоправда, в нього були цінні матерії: шовк, оксамит, турецькі тканини, які він сплітав у витвори мистецтва для вбрання.

Поступово молодь почала обмінюватися словом, фразами, і нарешті Гедеон почав змагатися із Ріфке. Щойно вона припиняла спів, він починав розповідати найкращі історії, ті, що прочитав у позичених бібліотечних томах:

сьогодні про графа Монте Крісто, завтра про капітанську доньку, а післязавтра про провидців.

І щоразу, коли було готове якесь багате вбрання, вишукана кацавейка, королівський плащ, він запрошував Ріфке, щоб та приміряла витвір мистецтва, і тоді всі підіймали голови, щоб помилуватися, навіть ребе Ісахар навіть забував про свій Талмуд.

— Ти що-небудь знаєш, Герце? — раптом сказав ребе Ісахар посеред ночі, коли всі вже давно поснули.

— Що? Я нічого не знаю.

— Ти маєш спробувати щастя, щоб отримати придане для своєї Ріфке.

— Що ж я можу зробити, — вигукнув Герц, — адже не таланить мені ні в чому? Коли хтось чинить якусь дурницю у Садгорі, то це точно повинен бути я, і коли хтось чинить щось лихе, то знову-таки Герц Майзель — злодій. Чи повинен я бути цапом-відбувайлом для всіх?

— Ти маєш рацію, Герце, — відповів старий. — Саме тому я хочу дати тобі добру пораду. Сьогодні ніч Гошана Раба*, коли кожен може дізнатися про власну долю. Вставай, пошукаємо в Талмуді три числа. Подай-но мені книгу.

Герц приніс книгу, і ребе Ісахар, навіть не підводячись зі свого бідного ліжка, заплющив очі та розгорнув її.

— Поглянь, яка сторінка.

— Це тридцять перша.

— Занотуй тридцять один, — старий знову розгорнув Талмуд. — А зараз?

— Сьома.

* *Гошана Раба* — сьомий та останній день свята Суккот (див. прим. на стор. 89). — *Прим. редактора.*

— Занотуй сім, а тепер?

— Вісімдесят п'ята.

— Занотуй вісімдесят п'ять! Тепер у тебе є три числа: 31, 7, 85. На ці числа ти постав завтра у лотереї *secco terno*^{*} 10 гульденів.

— Звідки я візьму 10 гульденів?

— Ти мусиш їх позичити, Герце, позичені гроші приносять удачу.

Уранці Герц Майзель подався до міста, приніс для пані Бістонічкі різні замовлені нею речі та попросив її про позику в десять гульденів. З цими грошима він попрямував до лотереї та поставив на три номери, які отримав із Талмуду. Після цього він пішов на кладовище до могили свого батька, щоби помолитися.

Наступної неділі, коли дві родини готували обід, урочисто увійшов ребе Ісахар зі соболиною шапкою на голові, мов у козака. Його добре обличчя сяяло, наче пряникове сонечко.

— Добра новина! — вигукнув він. — Добра новина!

— Що сталося? — почали всі запитувати.

— Яке ж щастя! Хай хтось хоч іще раз скаже, що Герц простак.

— Та розповідайте вже, ребе Ісахаре.

— Так я ж і розповідаю. Проте ти, Герце, сідай, інакше впадеш.

Герц сів.

^{*} *Secco terno* — форма лотереї із зазначенням виграшних комбінацій з трьох чисел. — Прим. перекладача.

— Послухай, Герце. Добра новина! Ти виграв, Герце! Ти зірвав велике терно*, Герце, ти виграв 48 000 гульденів!

Герц наче скам'янілий сидів у кріслі.

— Слухай, Герце, 48 000 гульденів!

Перше слово, яке вимовив Герц, було: «Ріфке!». А через якийсь час, він додав:

— Тепер ти можеш обрати собі чоловіка, моя дитино, якого лише забажаєш.

Потім він підвівся, неквапом підійшов до стіни й, повернувши до неї своє обличчя, почав уголос молитися та схлипувати.

Коли всі трохи оговталися від потрясіння, адже велика радість, як і велике горе неабияк вражають, Герц сказав:

— Спочатку я хотів би дати цдаку, і лише після цього Ріфке може обрати собі чоловіка.

— Якщо хочеш, дати цдаку, — сказав ребе Ісахар, — то за законом вона становитиме 4 800 гульденів.

— Отже, я віддам 4 800 гульденів Самуелю Петерсону, — мовив Герц. — Краще допомогти хорошій людині, ніж дати багатом дріб'язок, який нікому не допоможе.

Самуель здивовано поглянув на Герца, а тоді кинувся йому на шию та поцілував.

— Не дякуй мені, — промовив на це Герц. — Усе сталося без мого наміру. А ти, Ріфке? Ти вже знайшла собі юнака, який би тобі був до вподоби? Кажи, дитино моя, ти можеш обрати.

* Терно — виграшна комбінація з трьох чисел у лотереї. — Прим. перекладача.

— Тоді я хочу заміж за Гедеона, — поспішно відповіла вона. — Якщо, звичайно, він не проти.

Гедеон, зашарівшись, усміхнувся і простяг їй руку.

— Скажи мені, Ріфке, — прошепотів він, — все це сон чи дійсність?

ЗМІСТ

ВСТУП (Ізраїль)	3
ДОБРА НОВИНА (Галичина)	11
ЛЕВАНА (Туреччина)	20
ПАЛІТУРНИК ІЗ ХОРТУ (Угорщина)	31
РАБИН АВДОН (Росія)	45
ТРАПЕЗА ПРАВЕДНИКІВ (Північна Німеччина)	55
ДАВИД ТА АВІГАЇЛЬ (Данія)	71
ШИММЕЛЬ КНОФЕЛЬС (Галичина)	82
ГАЛЕБ ЄКАРІМ (Єрусалим)	95
ЯК ШЛОБЕ ВИДАВАЛА ЗАМІЖ СВОЮ СЕСТРУ (Бельгія)	106
ПАНІ ЛЕОПАРД (Польща)	116

КРАСУНЧИК КАЛЕБ (Богемія)	129
ХАЙ СЛАВИТЬСЯ БОГ, ЯКИЙ ДАРУВАВ НАМ СМЕРТЬ! (Іспанія)	141
ШАЛОМ АЛЕЙХЕМ (Ельзас)	148
ЧАКЛУНКА (Англія)	159
АНГЕЛ СМЕРТІ (Італія)	168
ГАМАН ТА ЕСТЕР (Польща)	178